

Николай Милков*

ФИЛОСОФИЯТА НА ЕЗИКА НА ДОНАЛД ДЕЙВИДСЪН

Задачата на тази статия е „синоптична“. Основната ѝ цел е да открие и демонстрира основополагащите идеи на философията на езика на професора от Калифорнийския университет в гр. Бъркли Доналд Дейвидсън (р. 1917 г.)¹, която по мнението на повечето логици на Запад радикално измени представите за този предмет на изследване през последните 20 години. Тази задача е оправдана между другото не само от значимостта на изследвания „интелектуален факт“, но също и поради признаната от всички труднодостъпност на „истинската“ философия на езика на аналитика. Причините за това са две: първо, тя се разви в един продължителен период — от началото на 60-те до средата на 80-те години, като с всяка нова статия Дейвидсън внасяше все по-нови и нови поправки в нея, като сега вече е трудно да се разбере кои от поправените му идеи са валидни и кои не са. Второ, тя е тясно преплетена с други философски теории на аналитика, особено с философията му на действието. И доколкото философските му възгледи се отличават с особена кохерентност (вътрешна съгласуваност) и поради тази причина са тясно, взаимно преплетени и взаимно обвързани, много трудно е да се улови тъкмо сърцевината, „генериращият принцип“ на тези кохериращи идеи. В резултат на всичко това философията на езика на Дейвидсън днес прилича на многоглава хидра, като при всеки опит да се отсече една от главите ѝ, т. е. да се даде адекватна интерпретация на някоя от централните ѝ идеи, на нейно място се появяват три нови. Тази ѝ особеност определя и метода на изследване в тази статия. В четири последователни опита ние ще разгледаме четири различни „сечения“ на философията на езика на аналитика.

Неяснотата и труднодостъпността на истинските философски идеи на Дейвидсън дават възможност на много автори да представят една или друга произволно взета негова идея, напр. тази за „радикалната интерпретация“ или критиката му на „третата догма на емпиризма“ (т. е. на противопоставянето на концептуалната схема на емпиричното съдържание) за основен принцип на неговата философия. Типичен пример в това отношение е причисляването на Дейвидсън към критиците на т. нар. „огледален проблем“ (на проблема, как „светът“ на познанието отразява действителността), което прави Ричард Рорти в добре известната си книга *Философията и огледалото на*

* Научен сътрудник в Института по философски науки при БАН.

¹ Всъщност идеите на Дейвидсън в областта на философията на езика станаха по-достъпни (и известни) за широката философска публика съвсем отскоро. Едва през 1984 г. бяха публикувани статиите му (18 на брой) в тази област под заглавието *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford: Clarendon Press, 1984. (Позоваванията на Дейвидсън по-нататък в статията са по това издание.) Две години по-късно, през 1986 г., бе издаден и *Festschrift* във връзка с философията на езика на Дейвидсън, в който наред с три нови статии на аналитика бяха публикувани критични анализи върху нея от такива най-известни аналитици като Дж. Кац, Р. Рорти, Е. Соса, М. Дамит, Г. Хармън, Дж. Уолас, Х. Патънм и др. (Вж. Ernest LePore (ed.). *Truth and Interpretation: Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*, Oxford: Basil Blackwell, 1986.) През 1980 г. бяха публикувани в сборник и статиите му върху теорията на действието. (Вж. *Essays on Actions and Events*, Oxford: Clarendon Press, 1980.)

*природата*² благодарение тъкмо на приемането на критиката на „третата догма на емпиризма“ за основна в неговата философия.

В действителност обаче в основата на философията на Дейвидсън изобщо и на неговата философия на езика в частност се намира опитът му да създаде единна теория на познанието, която да обясни как ние познаваме света и „другите психики“. За тази цел той провежда две линии на изследване. Едната на това, как ние разбираме езика, какви точно умения трябва да притежаваме, за да можем да говорим смислено — така че речта ни да има практическо въздействие върху останалите участници в комуникационния акт; и как да интерпретираме, превеждаме за себе си чуждата реч. И втората, тясно преплетена с първата — как ние действуваме. Каква точно е връзката между моето намерение да направя нещо, плана в главата ми, мисълта ми да направя това действие и самото действие. Първата линия на изследване кристализира в неговата философия на езика, а втората — във философията му на действието. Но доколкото това всъщност са две страни на изследване на един и същ проблем, тяхното разграничаване се съпровожда от опасността за изкривяване на мисълта на аналитика.

Дейвидсън започва своята философия на езика с въпроса за уменията, които трябва да притежаваме, за да можем да научим, владеем и разбираме езика, на който в момента общуваме. Следвайки Куайн, той отхвърля старата парадигма на философско изследване на езика на Фреге, Ръсел, Чомски, според която, за да научим даден език, е достатъчно просто да научим значенията на думите и синтаксиса на изреченията му. И тъкмо в отхвърлянето на търсенето и изследването на значенията като най-пряк метод за разкриване на „тайната на езика“ се състои „въставането срещу Фреге“ (по израза на Я. Хинтика) в областта на философията на езика, характерно и за много други философи на Запад. От друга страна обаче, Дейвидсън запазва тяхното изискване езикът да се разглежда като съставен от „краен брой семантични примитиви“ (с. 8), които благодарение на определени формални свойства („теории“, логически форми) могат да образуват практически безкрайно много комбинации помежду си. Аналитикът поставя в основата на своята езикова теория въпроса, как е възможно от крайния речник да се конструира практически безкрайният език, и като отговор се опитва да построи такава „теория“, която рекурсивно да може да обясни всяко смислено изречение на даден език — колкото и екстравагантно да е то.

Друга характерна черта на философията на езика на Дейвидсън, тясно свързана с предишната, е че според нея ние не можем да разглеждаме разбирането на езика просто като игра, която играем с помощта на думи и изречения — мнение, споделяно от бихейвиористи като Куайн и Джери Фодор. Доказателство за владеење на езика не могат да бъдат само правилното възпроизвеждане и разпознаване на различни въпроси, отговори, метафори, сравнения, които демонстрира говорещият³. Той трябва да прояви и съответни психически нагласи за света — преднамерени действия, желания, вери, страхове, надежди⁴. Тоест, за да разберем дали даден израз е речеви акт, трябва да го интерпретираме. Затова в езиковата теория основно понятие е интерпретацията, а не значението.

Най-важна сред тези психически нагласи е вярата в съществуването на определени и конкретни факти, свързани с речеви акт. Аналитикът изхожда от предпоставката, че за да разберем дадено изречение (предупреждение, заповед или обикновено описание), трябва да знаем не само езика и нагласите на говорещия, но също безброй много факти относно действителността. Нещо повече, освен че трябва да знаем и субективните, и обективните обстоятелства около „речеви акт“, трябва да знаем и степенна

² See R. Rorty. *Philosophy and the Mirror of the Nature*. Princeton: Princeton University Press, 1979, 299—305.

³ Сравни: „Как някой показва, че разбира една математическа пропозиция? Напр. с това, че я прилага“ (Л. Витгенщайн. Бележки върху основите на математиката, IV, пара 45).

⁴ Същият аргумент — че език има само там, където има и пропозиционални нагласи, Дейвидсън използва и за да докаже, че компютрите не могат да говорят и мислят. (Вж. за оценката на този аргумент N. Milkov. *Mensch und Handlung*. — In: J. Schreier (Hrsg.). *Der Mensch und seine Bilder*. Teil I. Berlin, 1990, unter Druck.)

на увереност на говорещия в истинността му. След това, като наблюдаваме как промените в степента на увереност в едно изречение се съпровождат от промени в степента на увереност в другото, можем да открием степените на поддръжка на изречението от свидетелствата изобщо, създавайки с това холистична теория на интерпретацията, основаваща се изцяло на пропозиционалните нагласи.

В края на този кратък обзор на основните идеи на философията на езика на Дейвидсън нека се опитаме да посочим (схематично) онова ново, което тя донесе „в бранша“ през последните 20 години и което я утвърди като една от най-влиятелните в тази област. Продължавайки и развивайки старите аналитически традиции, започнати от Фреге, Ръсел и Карнап, той се опита да отиде по-нататък, като се съобрази по-пълно с *реалното* функциониране на езика. Наистина Фреге и Ръсел направиха революция във философията на езика, а и в теорията на познанието изобщо, като отхвърлиха психологизма при неговото изследване и се насочиха към анализа на такива обективни механизми в него като смисъл, значение, парафраза, за чието съществуване никой преди това не бе подозирал. Тези открития обаче изглеждаха толкова революционни, че за дълго време не бяха сериозно критикувани. Това, което направи Дейвидсън и което привлече всеобщото внимание, бе, че съхранявайки тези открития и тръгвайки от тях, той същевременно се опита да ги съчетае с едно по-реалистично разбиране за функционирането на естествения език, което да се съобразява с всички специфични особености на „речевата дейност“ — докато Фреге-Ръселовият модел на обяснение на езика се оказва твърде тромав и изкуствен за тази цел.

Тук трябва да споменем също така, че тези усилия на Дейвидсън се развиват, както вече споменахме, в контекста на „бунта срещу Фреге“. По-специално следва да се спомене теорията на речевите актове на Дж. Л. Остин — Дж. Сърл — П. Грайс (последният дълго време работи заедно с него в един и същ университет), която се развива още от средата на 50-те години и според която за философския анализ на езика е по-важно не разкриването на значенията на изразите, но разглеждането им като *действия* редом с другите наши действия. Между другото на връзката между тези две „безсъщности“ и най-влиятелни напоследък философии на езика никой от аналитиците не обръща внимание. По-нататък. Философията на езика на Дейвидсън се развива в контекста на философията на езика на Куайн „without whom not“, както той пише в посвещението си на него в *Inquiries into Truth and Interpretation*. А Куайн все по-често се разглежда не толкова като продължител на аналитичната традиция, а като неин „гробокопач“⁵.

*

След като направихме кратък обзор на основните идеи на философията на езика на Дейвидсън, нека сега се опитаме да ги изложим по-последователно в единна логическа връзка.

Дейвидсън решава проблема за „генерирането“ на все нови и нови изречения на основата на крайния речник от думи и изрази с помощта на теория на истината, подобна на тази на Тарски⁶. Тук следва да си припомним, че тази теория се опитва да приложи Аристотеловото определение за истината: „Снегът е бял“ е вярно, ако снегът е бял“ (вж. *Мет.*, 1011в, 25) към даден формализиран език, като изгражда „теория“ или „изречение-Т“, т. е. формула, която определя условията за истинността на всички изречения (пропозиции) на този език — тъй като тя представлява тяхната логическа форма, от която те автоматично следват. „Формализиран език“ Тарски нарича тъкмо онези части на естествения език, които не могат да бъдат „хванати“ от капана на антиномията на лъжеца, т. е. естествения език, очистен от т. нар. „семантични термини“:

⁵ Вж. напр. D. Koppelberg. *Die Aufhebung der analytische Philosophie*. Frankfurt a/M.: Suhrkamp, 1987.

⁶ See A. Tarski. *The Concept of Truth in the Formalized Languages*. — In his: *Logic, Semantics, Metamathematics*. Oxford: Oxford University Press, 1956, 152—278.

истина, име, значение. Поради тази причина за формализираните езици е характерно еднозначно описание на речника на езика и на неговия синтаксис.

С помощта на сложни логически операции, но преди всичко благодарение на отслабените критерии за логическа строгост на „теорията“, определяща условията за истинност, Дейвидсън успява да създаде подобна теория за естествените езици със същата цел — да се построи семантика без значения (и без *същности* изобщо). Ние напр., аргументира Дейвидсън, можем да дефинираме истината (в изречение-Т) за едно основно и крайно множество от най-прости изречения, като напр. „Джак тръгна към хълма“, и сетне да направим така, че условията за истинност на „Джак и Джил тръгнаха към хълма“ да зависят от условията за истинност на двете прости изречения. С помощта на този метод на повърхността се изкарва и логическата форма на изречението — операция, която се намира и в основата на теорията на действието на Дейвидсън.

Т.е., чрез л. форма!
Ценността на този метод за определяне на истината е, че той минава без „значенията“ на пропозициите, като, от друга страна, философията на езика отново се свързва с действителността, с онтологията. По този начин Дейвидсън възразява на Куайн, който също (както и късният Витгенщайн) отхвърля атомарните значения, като фокусира вниманието си върху емпиричната интерпретация на изречението. При това Куайн подчертава неопределеността на превода, теза, според която няма начин, по който да се каже към какво се отнасят единичните термини на езика или за какво са верни предикатите им. До този извод той стига след демонстрирането на семантични примери на алтернативни схеми на референция, при които, ако един от тях е в съгласие с всички възможни свидетелства, то всички са. Следователно референцията на думите към обектите зависи от произволния избор на определена схема на реферирание или на ръчник за превод.

Възражението на Дейвидсън срещу Куайн е, че тук е неясна („релативна“) не самата онтология на езика, но просто реферирането, опитът да се отиде „от друга страна“ на езика. И тъкмо затова той се обръща към теория на истината, подобна на тази на Тарски, за да запази за езика неговата непротиворечива онтология. Терминологично тази разлика между Куайн и Дейвидсън се изразява в това, че докато Куайн говори за неопределеност на превода, т. е. на една чисто синтаксична идея, Дейвидсън предпочита да приеме неопределеността на референцията. И докато Куайн говори за радикален превод, Дейвидсън — за радикална интерпретация⁷, която има по-ярко израzení както семантични, така и не-лингвистични характеристики. Но каква е връзката между идеята за интерпретация като основа на езика и нашето езиково поведение?

Идеята за радикална интерпретация чрез „теория“ е извикана, за да се избегне неопозитивистичното виждане на обясняването на езика в термини на „сблъскване“ с действителността. У различните автори тя се разбира различно, но най-често като усещания, сетивни данни. По този начин Дейвидсън възразява не само на Шлик (в статията си „Емпирично съдържание“), но и на Тарски, когото в останалото послушно следва. Трябва да се изостави идеята за „задоволяване“ на изреченията или пропозициите от елементи на действителността. Аргументът му е *regressus ad infinitum*: ако има един начин за приписване на същности на изрази, тогава би имало безброй много други начини за това. Тук той сякаш следва Витгенщайновия „парадокс на следване на правилото“ (от *Философски изследвания*, пара 201), според който „Едно правило не може да определи начин на действие, тъй като тогава всеки начин на действие може да се съгласува с правилото“ и който бе превърнат от Сол Крипке в централен за неговата философия.

⁷ „Радикалният подход към анализа на езика означава анализ изключително от гледна точка на наблюдаемите факти на езика. . . Под радикална интерпретация се разбира такава интерпретация на езика която го съотнася с действителността, като при това не се основава на предварително знание на този или на който и да е друг език.“ (Е. Б. Клевакина. Язык и мнение: к вопросу о логических идеализациях. — В: В. В. Целищев, В. Н. Карпович (ред.). Философские основания научной теории. Новосибирск, Наука, 1985, 227—228).

Но въпросният аргумент наистина заема централно място във философията на езика на Дейвидсън. С негова помощ той се опитва да докаже напр. и тезата за непроницаемост на референцията, доколкото „всеки обект може да се разглежда като картина на другия“ (факт на „пермутацията на Вселената“). При такова удвояване на обектите условията за истинност могат да са еднакви, но обектите на реферирание са различни.

Тук трябва да се отбележи, че Дейвидсън (подобно на Куайн) не може да се причисли към поклонниците на Витгенщайн. Очевидно използването на един и същ аргумент от двамата (между другото на други места Витгенщайн го критикува) свидетелствува, че той е сред любимите аргументи на аналитиците⁸. Дейвидсън също го използва на много други места, напр. като довод срещу „сетивната онтология“. С нея, твърди той, почти сигурно стигаме до скептицизъм, доколкото не е ясно как усещането може да оправдае вярата в себе си — нали самото усещане зависи от осъзнаването му, което на свой ред е вяра, и т. нар. *ad infinitum*. Следователно кореспондентната теория за езика е невярна.

Възражението на Дейвидсън срещу „сетивната онтология“ на логическите позитивисти започва с твърдението, че „в основата на обективността е вярата“, доколкото основание за вяра може да бъде само друга вяра (убеденост). Наистина вярата се причинява от усещането, но причинното обяснение, както е известно още от времето на Хюм, не е логическо. Затова усещането не може да обоснове вярата⁹.

Следващата стъпка на Дейвидсън е да приеме „кохерентната теория за истината и значението“, според която истинността на дадено мнение се обосновава не от „съответствието му с действителността“, а благодарение на това, че то е във връзка и се обосновава от другите мнения, за които се смята, че са верни. Тази холистична теория наистина „не гарантира, че това, в което сме убедени в момента, е вярно, но че повечето вери в кохерентната тотална мрежа са верни“ (с. 308), като по аналогия с Куайновия „принцип на доброжелателността“ се приема за съответна на него „презумпция в подкрепа на истината на вярата“, която да потвърди нейната достоверност.

Според този принцип интерпретаторът чете някои от своите собствени стандарти за истинност у говорещия. Ние четем нашата собствена логика у говорещия. И тъкмо затова го разбираме. Затова основното изискване за взаимно разбиране или общуване са многото на брой еднакви вери у различните участници в комуникационния акт.

*

Дейвидсън нарича формулата на изреченията-Т по Тарски „теория“, понеже с тяхна помощ всъщност обясняваме човешкото (речево) поведение. А последното с необходимост изисква телеологично обяснение: ние питаме именно защо той прави това и това. Тъкмо затова и вярата, и желанието за (речевото) действие трябва да се подкрепят от основание за него. А неговото описание на свой ред демонстрира рационалността на действието и с обсъждането му аналитикът се включва в съвременните дискусии на функционирането на човешките познавателни (когнитивни!) способности.

Разбирането за теорията като намираща се в основата на всеки речеви акт получава много интересно развитие в последните работи на Дейвидсън. В тях той доуточнява, че още преди да е започнал този акт, интерпретаторът притежава в главата си теория, която при всеки сблъсък с убеденостите на нашия събеседник или със събитията от действителността се коригира и подобрява. Подобни теории, каквато притежава и говорещият, аналитикът нарича „първични теории“. Те подобно на изрече-

⁸ За критика на този метод във философията вж. N. Milkov. The regress ad infinitum argument and the true method in philosophy, paper presented at the XVIIIth World Congress of Philosophy. Brighton, 1988.

⁹ Подобна критика на „кореспондентната“ теория на истината среща обаче и сред позитивистите от 30-те години. Да си припомним напр. тезиса на Попър, че пропозициите не могат да се потвърдят от действителността, но само да се опровергават.